

Елин Пелин
Задушница

Мъглив и влажен есенен ден е сподавил малкото селце. Ситен дъжд непрестанно ръми и рони последните жълти листа на оголените тополи, които стърчат край старата черкваща, печални и тъжни като вдовици. Разградените стари гробища пред черквата са пълни с жени, които безразборно шураат нагоре-надолу, печални и сериозни. Тоя ден е посветен на душите и всеки слива, своята скръб в общата скръбта покойниците. Старите изкривени и зеленявали каменни кръстове са украсени с китки от сухи есенни цветя. По обезличените и буренявали гробове са сложени на пъстри месали хляб и колива.

Побелелият поп Серафим с кадилница в ръка бърза от гроб на гроб, чете молитви и поменици и сърдито се кара ни жените. След него двамата му малки близнаци носят чувал, който бае Тодор клисарят усърдно пълни с порязаници.

Под схлупения сайват на черквата са наредени учениците. Пред тях стои префуняла от студ учителка – тънка, дълга и суха мома – и сърдито кряска на немирниците.

Жените разнасят житото с писани божигробски лъжици и току викат:

– На – па кажете бог да прости!

Децата подсмърчат, протягат ръце едно през друго и едно през друго викат:

– Бог да прости! Бог да прости!

До зидовете на черквата, зад само капчуците, седят, клекнали като кошарища, върху босите си крака бедни сирачета, облечени в широки стари дрехи, простират ръце и с нажалени очи чакат подаяние. До тях гузно стои луд Христо и постоянно прибира скъсаните поли на широко-то си палто, и което прозират посинелиге му от студ меса.

По-нататък жалко пее сляп просяк.

И над цялата тая печална картина, потънала във влажен и мъглив въздух, пропит с тънка миризма на восък и тамян, се носи неразбран и суетен шум, сред който ясно и монотонно се чува дебелият глас на свещеника.

Между това гъмжило от жени се мярка и дългага фигура на Станчо Поляка, който като жена разнася жито за покойната си съпруга. По сухото му жално лице, с тънки увиснали мустаци, се е отпечтало всеобщото сериозно и тъжно настроение. Той ходи от група на група, от дете на дете и раздана жито, умислен и свещенодействащ пред паметта на покойната Божана. Там някъде той видя кумицата си, пробута се между жените и отиде при нея.

– Земи, кумице, па кажи бог да проси Божана.

– У-у, куме-е, пък аз те не видя, зло да те не види! Що чиниш, какво си? Децата що чинят? Защо ги не доведе да поменат майка си – бог да я прости!

– Е, не са за пред хора, кумице, нали знаеш.

– Бог да я прости сирота Божана – захвана с участие кумицата, – не можа да се понасветува! Па и теб остави самичък като кукувица да ходиш за присмех и да се боят хорските жени от тебе, що има едра реч! Па на тебе нищо, куме ще жалиш, ще прежалиш, ще си найдеш друга и ще забравиш покойната, що има една дума, като че не е било... Ами децата, децата, горкичките! Те маичица никога не могат да си намерят. Като пиленца ще си писукат за нея – бог да я прости и царство небесно да и даде, до дясното си коляно да я тури, що има една реч, та барем там добре да и е.

И кумицата стрина Дивдена замаха глава, па като пое палурчето, разклати го до ухото си и продължително смръкна от ракийката.

– На, куме, пейни си и ти! Их, боже, не мога от работа да дойда, да повидя децата, пиленцата ми Свили ми се за тях, свиди ми се, та така е.

Ех, да беше жива Божана, друго щеше да е – заговори тъжно Станчо и очите му се наляха, – сега самичък им бера грижите.

– Божа воля, куме – няма що!

Станчо подсмръкна и разчувствано се усекна с два пръста.

– На, кумице – пейни още, пейни си! То теглото по хората ходи. Защо сме родени, нали да теглим – за друго ли е сиромашта?

– Глей си работата, куме, то доброто и злото заедно вървят. Дойде едното, па дойде и другото. На си пейни и ти! Бог да ги прости умрелите, така викам аз, па на живите здраве и живот да дава.

Станчо пое калаеното палурче и пак хубавичко смръкна.

– Бог да прости!

– Бог да прости, куме, и това си е. Ти се не грижи и не мисли, ами гледай да си намериш някоя, каква да е, да ти гледа къщата. Нали знаеш! Свят е това. Човещина! Умрелите – лека им пръст, с живите – живей – развърза се езикът на кумицата.

– Бог да прости мъртви души, на живите пълни гуци – отговори Станчо, поразвеселен от ракията и от утешителните думи на кумицата си.

– Да ти кажа ли, кумице – настави той, – и аз така мисля.

– Така, така, куме. Лоша, добра – намери си – отговори кумицата.

При тях се приближи тъща му – майката на покойната Божана.

– У-у! Станчооо, бааби! Сиромахуу, свиди ми се, като те гледам. Почернил си се, баби. Гледам, страниш от хората като говедце. Мешай се, баби, събирай се с човеци Тя – Божана, бог да я прости, така и било писано.

Тия думи наново натъжиха Станчо. Очите му, тъмните му страдалчески очи, веднага се наляха и клепките му леко се оросиха.

– Ех, бабо – рече с въздишка той, – по-добре е било аз да съм такава, не тя ...

– Е, по-добре би било, баби, по-добре, ама божа работа! Дечица без баща по моят, а без майка ... – рече да го утеши баба му.

Станчо извади кърпа из пояса и почна да си трие носа и очите.

– Ти не плачи, баби! Прежали Божана, па си намери къщница – така се не живее.

– Не мога намери аз като нея – отговори Станчо и навири палурчето.

– Знам, баби, знам – протичък си си, та мъчно ще си намериш – жените са издирвачки. А за работа, работиш като волец. У, баби, какъв си се укирливил!

Станчо погледна оръфаните мръсни ръкави на ризата си и въздъхна дълбоко.

– Ожалили сме те, куме – поде пак кумицата, която бе се залисала за малко с Пиомия калугерката. – И оня ден сме си говорили за теб с кумеца ти Димо. Думайте му, вика и той, думайте му, каже, да повтори, да не ходи така. Млад е още, вика.

– Е, млад съм зер – рече засрамено Станчо и изри увисналите си мустаци – Не съм млад вече, току...

Очите му пак се наляха Той навири палурчето.

Жени залисаха кумицата му, тъща му отиде нейде с баба попадия, и Станчо засгърча пак самин, като стожер, и безсмислено защура с блюда в ръка.

Всички го изглеждат съжалително. Мъж – тръгнал да разнася! Само така! Уж се попременил, постегнал, но все пак изглежда смешен с вехтите си чишири, които сам е прал и сам кърпил, като залепвал кръпките отвън. Две-три присмехулни булки го гледат лукаво, шепнат си нещо, подсмиват се и за миг – спомнят си, че е задушница – и пак правят тъжничка.

А дъжд ситен – дребен като прах непрестанно ръмоли и мокри дремите, и студена влага прониква навсякъде.

Хората ту на групи, ту един по един почнаха да си отиват и да се

губят като сенки в синята влажна мъгла. Сухата учителка намусено отведе настръхналите от студ деца, и гробищата полека-лека почнаха да пустеят. Станчо погледа, погледа, па уморено седна накамъните под черковната стряха и беззлобно заяде хляб и сирене.

Около него зашура Стоилка, вдовицата на покойния Яначко говедаря. Дълга, дългообраза, кокалеста женица, русолява, със сиви очи, със стиснати широки уста, страхливо пазещи едри бели зъби, ала добра и грижлива къщница.

– Станчооо, пък теб съм забравила! – заговори на припев тя, като го съгледа. – Какво си? Децата какво ти правят, растат ли? – почна да го разпътва тя високо и отсечено, както говореше някога на своя малко глух Яначко.

Станчо прибра срамежливо дългите си крака, проломоти нещо през натъпканата си с хляб уста и подаде палурчето на Стоилка.

– Е, живеем и ние покрай другите, Стоилко. На, помени!

Тя го пое и му подаде нейното.

– То се видяло, току... Помени и ти, Станчо!

– Бог да ги прости покойниците, Стоилко, и живот и здраве да дава на живите! Ти какво правиш? Погаждаш ли се със самотията?

– Никому господ да не дава, Станчо!

Стоилка на два пъти яко си смръкна от Станчовата ракия.

– Да пази, да пази, ама нас не опази, Стоилко.

– Е, не можа – хвала му, тамо нему.

– Едната кукувица ни закука, Стоилко – въздъхна Станчо и се замисли.

– Едната ни закука, Станчо – въздъхна Стоилка.

Мъглата ставаше по-гъста, по-тъмна и по-влажна.

Станчо и Стоилка седеше на камъните, със забити в земята погледи, мълчеха и мислеха.

– Мъчно е така, Стоилко – рече по едно време Станчо, без да я погледне, и тъжно залюля глава.

– Мъчно – не, ами мъчно – отговори Стоилка, с очи устремени в земята, и въздъхна. – Мисля, мисля, по цяла нощ мисля, па не знам...

– И аз много мисля, па се чудя какво да правя. Виждам, че не може така. Ще трябва да му се тури някой край. Повече зарад децата Да има кой да ги гледа. Човек загази ли, барем с двата крака да загази ... Божана, горката, много ме ядосваше... Е-е, да знаеш какъв лук ми кълцаше на главата! Ама аз пак я обичам, с пръст не съм я докачил, що има една реч. Кой бие жена си – бие ангела си ...

– Махни, Станчо, не думай, че... Какви ги има! Да я биеш, не, ами и земята под нея да не оставиш – рече Стоилка и се залюля и тежко като сухо дърво.

– Аз не съм от тях отговори Станчо. – Вярваш ли, че откак е умряла, половин човек съм станал! Мъчно ми е...

Станчо говореше от сърце и с жален глас. Очиге му овлажняха при наплива на тия спомени за Божана. Ракията бе поразвързала езика му.

– И моя Яначко беше добър, сиромашът, ама лека му пръст. Имала съм късмет, че се помина. Както беше я подкарал той, още една година да беше поживял, и щеше всичко да пропие – заговори Стоилка, като пазеше с ръка устата си, за да и се не видят големите зъби. Нищо нямаше да остане, нищо, нищо! Децата щяха да ходят петимни за залък хляб.

Стоилка смръкна още веднаж от палурчето и го подаде на Станчо. Той го пое, без да я погледне, и се замисли.

Гробищата вече бяха запустели. Печално и самотно сега стърчеха там окитените стари кръстове. Мъглата се съгъстяваше повече. Стрехите на старата черква плачеха с едри сълзи. Капките тупаха тъжно и правеха вадички по мокрия пясък. Сякаш че това схлупено здание, немощяло под товара на годините си, безутешно плачеше. През гробищата по на-надолнището премина, подпирайки се на грамадната си дряновица, Богдан просякът, усукан в дрипн като валмо. В срещната кръчма тъжовно пропище гайда, заплака, после пророни няколко тропливи звуци и замлъкна. След нея се вдигна, пак тъй кратък, весел пиански вик, и също замлъкна.

Стоилка и Станчо се погледнаха.

– Кои ли се веселят? – попита унесена в тъгата си Стоилка.

– Сиромашта – отговори Станчо. – Пият...

Какво мислиш, Станчо?

– Мисля?... Вятър работа. Предумват ме да се ожена.

– Е, па ожени се.

– Добре, ама знам ли? Най-напред, коя ще ме вземе мене, с четири деца? Па и стар съм вече, грозен...

Станчо избриса увисналите си мустаци, опъна мишите им опашки и се прокашля.

– Ти не си стар, току ... Па не си и много грозен, макар че си сух и чер утеши го Стоилка. – Ти си мъж и твоята работа е лесна. Стига да речеш куку, що има една реч, и десет ще ти откукат, ами ние – ние, женска страна дето сме!

– Това жените, да ви кажа, много сте издирвачки, та човек не смее

и да...

Станчо смръкна от палурчето и го подаде на Стоилка. Тя го пое и се усмихна. А големите и зъби това и чакаха – да се лъснат.

– Знаеш ли що, Станчо, мен хората много пъти са ми думали за тебе. Къде ти, думам им аз, ще ме вземе Станчо. Той се е научил на хубави. Я Божана, викам, каква беше гиздава...

– Вярно е това, Божана беше хубава. Какви очи имаше тя!

Цял рояк спомени от минали млади години нахлу в Станчовата глава и задуши думите му. Той въздъхна, наведе се, плюна и замълча.

– Викат ми – Станчо е добър, с него ще си живееш като царица – подкачи пак Стоилка.

– То и мен, ако питаш, ми думаша за тебе...

– Пък ти не си дал и да се издума – прекъсна го Стоилка и му шавна с раменете си като момиче.

– Е, та знам ли какво ще кажеш ти? Та и тъщата като забърбори – Стоилка такава, вика, Стоилка онакава. И насъне да ти дойде, вика, ти пак да я разпъдиш. Тя е, дума, каталеткия. Ще ти народи дечурлига. Какво ще ги правиш?

– У, ка я не е грях бре, Станчо?

– Нали я знаеш каква е зла и проклета? Божана на нея беше се метнала.

Стоилка въздъхна. Тя седеше на камъните свита одве, с мушнати в пазухите на кожухчето си ръце, префуняла от студ и се срамуваше да погледне Станчо в очите. Стана и мъчно от думите на неговата тъща.

– Знаеш ли що – поде пак Станчо, – да те поискам, взела ли би ме?

Стоилка шавна с тялото си и не отговори.

– Да съберем неволите си и децата си, па, боже помози – окуражи се да каже Станчо. – Ето, година и половина съм самичък. Защо, мисля си аз, като гледам света, че си светува. А? Какво ще кажеш?

– Е, знам ли какво да кажа – отговори Стоилка и се поизчерви. – Какъв си ти! Само се подиграваш. – И тя бързо му хвърли с очите си едно фитилче.

– Ти тия ги махни, не сме мома и ерген да се лъжем. Нашето цвете е прецъфтяло.

– Може пак да се разцъфти – усмихна се Стоилка с ръка на устата.

– Така! Те, аз давам моята дума, па ти ако искаш – добре.

– Е, ще искам, ами какво ще правя. Самичка мога ли? Ако не при тебе, при друг щеше да е.

– Така си е! Ако искаш, още сега да идем при попа и да му кажем.

Станчо стана. Стоилка погледна наоколо със сивите си очи, взема си блюдото, па стана и тя.

Двамата мълчаливо тръгнаха. Дъждът ръмеше насреща им, пръскаше лицата им със студените си пресни капки и ги зачервяваше. Станчовата глава беше зашеметена от ракията и краката му се преплитаха. Стоилка вървеше редом с него превита от студ, носеше палурчетата и двете блюда и кълнеше времето.

От баирите се спущаха нови мъгли, гъсти, сиви и се трупаха над селото.

На Станчо му стана весело. Той се вглеждаше като момък във влажните и сиви като мъглите очи на Стоилка и току повтаряше:

– Знаеш ли какво ще кажа на попа? Дядо попе, ще му кажа, господ ми взе Божана, пък ми прати Стоилка. А... Така ще му кажа, чакай да видиш.

А Стоилка ласкаво се усмихваше, като прикриваше устата си с ръка.

КРАЙ

Публикуван за пръв път в Летописи, IV, кн. 8, юни 1903, с. 172–174, с подзаглавие „Разказ“ и подпис Елин Пелин. Цялостно преработен и с доста многобройни езикови поправки включен в Разкази, т. I, 1904, с. 23–32, и с отделни поправки в следващите издания на Разкази, т. I. Цялостно наново поправен за СИ¹, 1938, с. 13–23.

При преработката за СИ: „и всеки е смесил своята скръб“ става „и всеки слива своята скръб“; зачеркнато е: „[се носи] безразборно, като че ли от рояк черни големи мухи [неразбран и суетен шум]“; „сега сам им бера ядовете“ става „сега самичък им бера грижите“; „простак си ти“ – „простичък си ти“; „От стрехите на старата чернова падаха капчуците [?] капка след капка, като сълзи, и тъжно тупаха в пясъка“ – „стрехите на старата черква плачеха с едри сълзи. Капките тупаха тъжно и правеха вадички по мокрия пясък“; „Ти мож ли толко деца да храниш?“ става „Ще ти народи дечурлига. Какво ще ги правиш?“ – Първоначалните поправки, при включване в Разкази, т. I, са толкова значителни, че биха могли да се покажат само ако се дадат паралелно текстовете изцяло.

Елин Пелин. Съчинения, том I – Разкази 1901–1906, „Български писател“, 1972 г.

Източник: Словото

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5304>]